

Türk Dili

Aylık Dil Dergisi

Cilt: LII

Sayı: 424

Nisan 1987

DİVAN EDEBİYATI KİMİN *

ORHAN ŞAİK GÖKYAY

Bu bir sohbet toplantısıdır her zaman olduğu gibi. Bu kaydı koyduğum zaman hepimiz aynı konu etrafında toplanmış bulunuyoruz. Yani ben aranızdayım. Tercih ederdim aranızda olmayı; çünkü sohbet dediğimiz zaman sohbet ayrı olmaz, hepimiz bir aradayız. Benim sohbetimin konusu ve başlığı da bir iddialı konu ve başlıktır. Divan edebiyatı kimin? Yani bunu, kimin olduğunu şimdiye kadar öğrenmedik mi? Yani kimin olduğunu bilmiyor muyuz ki böyle bir başlıkla sizin karşınıza çıkmak cesaretini gösteriyorum. Evet, bu cesaret nereden geliyor? Bu cesaret şuradan geliyor! Bir defa bu edebiyat bizim mi? 600 senedir, bizim şairlerimiz söylemişler mi, konuşmuşlar mı, yazmışlar mı, halk benimsemiş mi? Şu halde bunu bir okur yazar sınıfının, sadece medrese tahsili görmüş insanların tekelinde bir edebiyat saymayı doğru bulmuyorum, bulmadım. Ama vaktiyle ben de böyle okuttum. Henüz daha çiçeğimiz burnumuzda mıydı, neydi bilmiyorum ben. Öğrencilerimize de bu aldığımızı sattık. Ama sonradan ben bu işin içine dalıp da bu şairleri ele alan, şairlerimizi tartmaya çalışan kaynaklara geçtiğim zaman gördüm ki mesele öyle değil. Hem de bana ağır geliyor zaten. Bizim olan bir şeyi inkâr edip orada durup kalmak. O bakımdan bu divan edebiyatı kimin sorusunun cevabı bu sorunun içindedir bence. Bir şeyi unutmamak lâzım, o da bizim milletçe şair oluşumuzdur. Onu hiç unutmamak lâzım. Bu bir tutkudur, nerede okur yazarından tutun, pazarcısına kadar bırakalım bu edebiyatın içine giren manileri, türküleri, ağıtları bırakalım, ki bunların hepsi birer irtical konusudur. Yani kalem-siz kâğıtsız söylenen şeylerdir. Fakat pazarcılar kavununu da karpuzunu da kafiyeli sözlerle satıyor. Nereden geliyor bu? Bu tutku? Hatta daha ileri gidince televizyon reklâmlarına dikkat ediyorum. Kafiyeli olmaya özeniyorlar. Ha, demek ki bu bir kendimize ait, kendimizin özelliğini veren bir noktadır bizim için. Bir de Türkçe bir mecaz dilidir. Yani bir şiir gibidir.

Nereden anlıyoruz? Çok misaller var, ama ben birkaç tanesini arz etmek istiyorum. Sigara içmiyoruz, yahut birkaç tane içiyoruz, bırakmışız. Sigara içmeyen bir arkadaşımıza, yani henüz daha böyle aslından ayrılmamış birine sigara veriyoruz. O demiyor ki-benimki başka olacaktır, ben o zikkımı bırakalı çok oldu; ben öyle derdim. Ama o diyor ki içeni severim. Bu “içeni severim” başkadır. Ne diyor bana? “Allah acını unutturmasın!” diyor. İlk defa ben çok yadırgadım bu temen-

* 26 Şubat 1987 günü Türk Dil Kurumunda yapılan konuşma.

niyi, Türkçeyi çok az biliyormuşum o zamanlar. Ben “bu acıyı çek, dur” diye anlamışım. Hayır, Allah, bu acıyı bastırarak başka bir acı göstermesin demek istiyor o bize. Yani lügatleri açsak daha nice kelimeler bulabiliriz bunun içerisinde biz. Nekes, cimri, eli sıkı. Çoğaltabiliriz daha çünkü. Ben onu bilir, söyleyemem. Ama ne diyor halk? Onun cebinde akrep var. Şimdi onun cebinde akrep var başka bir şeydir, yüklü bir mâna taşır. Onlar aciz kelimelerdir. Ha bu bakımdan, böyle olunca Türklerin şiir tutkusunu anlamak çok kolay. Ama biz bakıyoruz ki, divan edebiyatına baktığımız zaman sanıyoruz ki diliyle, hayalleriyle, duyularıyla, halktan uzak düşmüş bir toplumun eseri gibi sayıyoruz. Medrese tahsili görmüş, seviyesi yükselmiş, halktan kopmuş insanların eseri gibi görüyoruz. Hatta bu, bizim okul kitaplarına düşmüş bir görüşümüzdür. Okul kitaplarında biz böyle anlattık. Öyle mi acaba? Sahiden öyle mi?

Öyle olmadığını ben şimdi elimden geldiği kadar, inandığım için göstermeye çalışacağım. Şimdi bu bizim okul kitaplarından uzaklaştırdığımız, kırıp kuşa çevirdiğimiz gazeller var ya, şiirler var ya, onlar aslında bizden, yani bu konuyu benimsemiş olan kimselerden bir şeyler söylüyor. Yani ölümden sonra bir dirilme bekliyor. Gelmişiz, bir daha uğramıyoruz yanına. Şimdi ben o mezarlıkta neler bulduğumu, neler gördüğümü anlatmak istiyorum. Bir defa hiçbir edebiyat tek bir şairin malı değildir. O, geçmişinden gelen birtakım unsurları hazmetmiştir, onu bize vermektedir. Tıpkı ağaca baktığımız gibi, onu beslediğimiz gibi. Bakıyorsunuz ki çiçek açıyor, meyveyi veriyor. O gibi kültür merkezleri var. Yani bu işi besleyen birtakım merkezler var. Bunların bakanlığı var bir bakıma, yani bu edebiyatın. Ne onlar, bir defa İstanbul merkez. İstanbul bir saltanatın, devletin, bir imparatorluğun merkezi. Onun yanında Diyarbakır, Amasya, Ankara, Konya, Kastamonu. Daha sayacağımız yerler var. Sonra bunları bize XVI. yüzyıldaki eserler başka isimlerle tanıtıyor. Konya deyip kesmiyor. Menba-ı şuarâ ... Yani şiirden anlayan insanların, ince ruhlu insanların vatani burasıdır diyor. Hangisini söylüyor? Üsküp için söylüyor, Filibe için söylüyor bunu. Küçük kentler için söylüyor. Kasabalar için söylüyor. Sade o kadar söylemekle kalmıyor. Prezerin-i Zerrin diyor, onu anlatırken.

Hele bir şey var, bana öyle geliyor ki, bu millet, bu edebiyatı tek başına benimser gibi geliyor bana. O zaman bana susmak düşecek. Diyor ki, Prezerin’de oğlan doğsa göbek adından önce mahlas koyarlar. Başka ne söyleyeyim? Öyle küçük bir kasabada oğlan doğacak. Ana baba bunun ilerde şair olacağını kestirip daha önce mahlas koyuyor. İşte bu demektir ki bu kültür sadece İstanbul’da medresenin içerisine sığmış bir şey değil. Bütün imparatorluğu kaplamış bir şey. Menba-ı urefâ ve zurafâ. Yani oranın ocağı. Yani şair de yetiştirir, zarif insanlar da yetiştirir burası.

Bütün imparatorluğun içine serpilmiş olan bu yerler, bu kadar kuvvetle şiiri temsil ediyorlarsa, ne diye biz bunu sadece üç beş kişinin tekelinde bırakalım, diyorum. Sonra bu kültür merkezleri dediğimiz yerlerde âdeta o devrin umumî

klüpleri var. Ne bu klüpler? Bu klüpler, bahçeler; bu klüpler, konaklar; bu klüpler, meyhaneler. Yani nerede toplanıyorsa şairler, orada bir şiir pazarı kuruluyor. Bütün şairler mallarını döküyorlar ortaya. Alış veriş oluyor, nazireler yazılıyor, okunuyor karşılıklı. Bir değiş tokuş var.

Şimdi bu kahve sadece bir yerde değil ki. Lüks de değil, pahalı da değil. Yıl başı kahvesi de değil. Herkesin gidebileceği, çayını, kahvesini içebileceği bir yer. Tekkeler de öyle. Yani bu kültür merkezleri bütün şairlerin toplandığı, birbirlerini tanıdığı, birbirlerinin şiirleriyle haşır neşir olduğu yerler. Yani şair tek başına değil. Halkın içersinde, halkla beraber. Bahçeler var, hem öyle bahçeler ki bunlar. Bahçe merakı ayrıca şiir merakı gibi bir şey bizde. Durup dururken XVIII. yüzyılda bir lâlenin 800'den fazla adı olmaz. Türkiye'nin nüfusu kadar lâle adı var.

Yani konan isimler kadar lâle çeşidi var. Bir Mustafa Paşa bahçesi var. Bu adam varını yoğunu çiçeğe vermiş, meyveye vermiş. İlle de yerlerde, sözlerde aramayalım bunu. Çiçeklere ad koyuyor kendisi. Çiçeklere ad koymakta mucit bu adam. Yani bir çiçek yetiştiriyor, ama onun adını da veriyor. Sadece sümbüldü, güldü deyip geçmiyor. Bu, ayrı bir şairlik konusudur, ihtisasıdır çiçeklere ad vermek.

Nigârî var, zengin; gemici bu adam. Kitabı var, şiirleri de var. Konağı bütün şairlere açık. Şairlere açık dediğimiz zaman protokole tâbi değil bu konaklar. Kim istiyorsa, kim şairse, kim şiirden hoşlanıyorsa kapı her zaman sonuna kadar herkese açık. Onun içindir ki kolayca bu kültür merkezlerinde bu şiir hevesi dağılabiliyor. Tanınmış meyhaneler var; buralar yabancıların keyflendikleri, zevk aldıkları yerler ama. Efe Meyhanesi var, hangi sayfayı açmışsam, şairlerle beraber Efe Meyhanesi çıkıyor karşıma. Ha demek ki orası şairlerin klübü gibi, onların gittikleri yer. Sonra onlar oraya yalnız da gitmiyorlar. Bir mezeci var, şair adam. Uğruyorlar mezeciye, mezelerini alıyorlar, beraberce kol kola, el ele meyhaneye gidiyorlar. Demek ki bir alış veriş var. Yazılı değil, kontratlı değil, mukaveleleli değil, senetli sepetli değil, ama alış veriş ediyorsunuz yani birbirinizle, şiir alıp şiir veriyorsunuz bu meyhanelerde. Bir tanesi de Şems Meyhanesi, Bursa'da. Sonra kahvehaneler. Kahve yayıldıktan sonra, yani kahve Türkiye'de içilmeye başladıktan sonra kahvehaneler çoğalmış, bu kahvehaneler de bütün bu şairlerin toplandığı yerler. Bir taraftan kahvesini içiyor, bir taraftan şiirini okuyor, bir taraftan onları dinliyoruz, diyeceğim, bunlar da kültür merkezleri; böyle dediğim zaman, sadece böyle medreseler yahut okullar diye almıyorum onu. Halkın rahatça kültür alabileceği, kendi kültürünü değiştirebileceği, kendi kültürünü pazarlayabileceği yerler olarak alıyorum. Şairler, sonra, birbirine bağlı. Yusuf Sine-Çâk öldükten bir sene sonra şair arkadaşları onun mezarına gidiyorlar, orada bir ihtifal yapıyorlar, Necatî'nin mezarını bir şair arkadaşı, Sehî yeniden yaptırıyor, yani bunlar öldüğü zaman artık, bizim yaptığımız gibi kesmiyorlar ilgilerini, onları beraberce yaşatıyorlar. Bunların adlarını çoğaltmak istemiyorum; çünkü bu, bir kitabın bütün sayfalarını beraberce buraya geçirmek anlamına gelecektir.

Bir de şairler var. Efendim, deminden beri neden bahsediyorum, şairlerden bahsediyorum, ama bunlar başka. Neden, çünkü bu, şairler dediğimiz zaman bir tek şair değil ki başta kim, bunun bir öncüsü var. Arapların bir sözü var, belki de bizi de etkiler bu söz. Halk başta kimin gittiği yola gider. O baştakilerin gittiği yol şiir yoludur. Osmanlı İmparatorluğu içersinde hatta Osman Gazi'ye bile bir şiir atfederler; o bir tarihî sebeptir ama şiir onun değil. Fakat II. Murat'tan sonra bütün padişahlar şair, şehzadeler şair. Olsun efendim, tabii olsun. Kanunî diyor ki, benim imparatorluğumun en büyük zevki Bakî gibi bir şairi tanımaktır, onun kıymetini bilmektir. Şimdi padişah Kanunî böyle dedikten sonra ne kalıyor geriye? Ama Kanunî de yarış halinde. Yarış halinde, çünkü mektuplar yazıyor, şiirlerini gönderiyor Kanunî Bakî'ye, ötekilere. Nazire yazsınlar diye. Bakî'nin cevabı, padişahım üç tane nazire yazdım aynı gazele, sizin kâ'bınıza varmak mümkün değil. O, tabii biraz da Bakî'nin padişahı sevmesinden geliyor. Ama padişah şiirle meşgul. Bir şair bununla beraber. O Manisa'da şehzade iken, Sultan Dağında yaylada beraberler. Sıtma tutuyor adamı inerken padişahın arabasında. Yani arada bir mesafe yok. Sadrazamla padişahın arasında mesafe var, ama şairle yok. Bunların arasında kadın şairler var. Hanım sultanlar var, şair. Gerçi hepsi şair değil, ama Korkut gibi, Cem gibi, ama şair. Ne diyorlar, biliyor musunuz kadın şairlerden bahsederken: Erkek arslanlar arslan da dişi arslanlar arslan değil mi? O halde, demek kadınlara verdiği değer de var.

II. Beyazıt'ın şehzadesi Ahmet, Amasya'da padişahlık stajında. Onlar orada oldukları zaman orada bir saltanat kurulu. O saltanatın en olgun, en çok yürürlükte olan bir emeği şiirle musiki. Kimler var burada? Bu devrin şairleri var. Ve kim var? Biz var mı, yok mu bilmiyoruz ya, Zeynep Hatunla Mihrî Hatun var. Hem de bir şiir yarışmalarında bunlar. Herkes kendi şiirini okuyor ve bunlar İstanbul'daki şairlerle mektuplaşıyorlar. Şiirlerini gönderiyorlar. Ve yazdıkları şiirlerle nazireler geliyor, erkek şair arkadaşlarından tâ İstanbullardan... Ve bu gayet tabii bir şey.

Nasıl şimdi romanlarda aşk varsa bunlarda da var. Mihrî Hatun mezarını ziyarete gittiği zaman sevgilisi şair için yazdığı şiirde diyor ki mezarının yanından geçtim. Mihrî, Mihrî diye bana seslendiğini duydum. Efendim, şimdi bu, masalda bu olur mu? Olur, efendim. Şimdi biz eğer bunları sahiden yaşamıyorsak, bizim hayalimiz bunların yaşanabileceğini kestirmelidir, ancak ondan sonradır ki, benim aklım almıyor, böyle olacağını almıyor, diyelim. Her akıl bir değil ki, benimki almaz, seninki alır. Sonra bir şey söyleyeceğim. Bana da pek inanılmaz gibi geldi. Şairler aylıklı. Bazı kitaplar okuduk, son yıllarda, ne diyor bize: "Bunlar dalkavuktur. Bunlar padişahlarımızı metheder, kasideler yazar, onlardan bahşiş alırlardı." Yok öyle bir şey, bunlar şair oldukları için ne padişaha, ne şehzadeye kaside yazmak mecburiyetinde değiller, sırf şair oldukları için değerlendirilmişler ve geçimlerini bu yoldan temin etmişler; yani II. Beyazıt'tan bu yana bunlara ve devlet hazinesinden maaş alanlara bakıyoruz ki bir yığın maaşlı şair var. Şimdi bunların

yazdıkları şiirlerin hepsi aynı ayarda mı? Hangi şairin yazdığı bütün şiirler aynı ayarda ki bunları aynı ayarda olsun. O ayrı bir şiir, bu ayrı bir şey. Ama elbette şiirler yazıyorlar. Gazavatnameler yazıyorlar. Yani bizim tarihimizi yazıyorlar bunlar. İster manzum yazsın bunları, isterse mensur yazsın. Adları bunların sahibi olarak geliyor bize. Demek istediğim padişahı övme karşılığı yazılmış şiirler değil onlarınki.

Galiba bana kalsa tanıklar gittikçe kuvvetleniyor gibi geliyor, onun için söylemek istiyorum. 30 yıl imparatorluğun şeyhülislâmlığını yapmış olan Ebussuûd Efendi var. Fetva vermiş. Her hususta. Fetvayı muhakkak mahkeme vermez. Sen gidersin fetva istersin, şeyhülislâm onu vermeye mecbur olur. Şiirin haram olup olmadığı hakkında bir konu var. Şiir haramdır diyor. Kuran-ı Kerim'de şiir haram edilmiştir diyor. Bunun tafsilâtına girmek istemiyorum. Haram mıydı, değil miydi? Kimler için haramdı, kimler için değildi? Ebussuûd Efendinin oğlunun ölümü üstüne yazdığı bir gazeli var. Bu mersiye dünya mersiye edebiyatında ön sırada yer alıyor. Bu şiir, başka şiir. Kalkıp da seni beni baştan çıkarmak için uydurulmuş mısralar başka şey demek ister o.

Gazel şöyle bitiyor:

Niyâz u dâvet ise eyledin tamam ey dil

O yâr gelmedi, gel bâri biz varâlum, gel!

Bu şiirde oğlunu çağırıyor. Sonunda o gelmedi, bari biz gidelim diyor. Şimdi şiire haram diye fetva veren bir adamın kaleminden bu şiir çıkıyorsa, bu sadece onun malı değildir, hepimizin malıdır. Sonra bir şiir var dâva mevzuu. Gubârî'nin bu şiir. Şimdi belki aşağıda gelecek, Gubârî bu şairin mahlasıdır, biraz sonra şairlerin kendi işledikleri sanatlara göre mahlas aldıklarını göreceğiz, bu da esrarkeş. Bir beyti var. Diyor ki:

Bu fakr u felâketle bir altun vereyim

Kim nazire derse bu şi'r-i zîbâ üstüne

Meydan okuyor, kim bu gazelime bir nazîre söylerse ben fakir bir insanım, ama ona bir altın vereceğim. Tabii bu bir yarış iddiası. Tabii bunu yazacak şair de var. Biri yazmış. Benim şiirim ondan üstün, bu parayı vermiyor, söylediği halde. Ve şeyhülislâm bilir kişi toplamaya hacet kalmaksızın kendi karar veriyor ki, Gubârî'nin altınları ödemesine lüzum yoktur. Demek istiyorum ki bu kadar halkın içerisine girmiş, bu kadar konu olmuş, halkın alâkasını çekmiş birtakım olaylar var işin içerisinde. Onun için ben pek büyük bir mâna görmüyorum bunda.

Şimdi geldik asıl okuyup yazması olmayan şairlere. Yani bir medrese tahsili görmeksizin şair olan kimselere geldik. Asıl benim konumun yapısı, desteği burada yatıyor.

Medrese tahsili görmemiş, şiir okumamış, şairlik yapmamış, bir yere mensup değil, ama şair. Kim bunlar? Bunları ben ayırdım, bir defa ordu şairleri, demek yeniçeri, demek sipahi ve esnaf, yani demirci. Yalnız bunların şiire düşkünlüğü, tutkusu benim gibi edebiyat hocalarının tutkusundan daha zengin, daha çok. Ne anlatıyor bunlar hakkında şuarâ tezkireleri? O demiş ki şair için: Kuloğullarından yeniçeri taifesindedir, ilim ve sanatla meşgul olanlardandır. Şimdi anlatıyor bu meşguliyet neydi? Onun arkadaşları, yani asker arkadaşları torba taşırdı, bu mektebe ekmek taşırdı. Yani onlar talime çıkarlardı, bu mektebe ekmek taşırdı. Yani onlar talime çıkarlardı, bu mektebe giderdi. Onlar kapıya çıkmak isterdi, kendini gösterip yetişmek ve saraydan bir vazifeyle çıkmak. Bu, kitapta fasıdan bâba çıkmak isterdi. Yani ikinci bölümlerden birinci bölümlere. Daha çetrefilli, daha büyük bölümlere geçmek isterdi. Onlar buçuk havasındaydı. Buçuk, askerin yevmiyesine, ulûfesine yapılan bir zammın, aylığına bir ilâvenin adıdır. Onlar, buçuk havasındaydı. Bu, dilber sevdasındaydı. Onlar kartal tüyü takınırdı. Savaşta yararlık gösteren askerlerin kartal tüyü takması, bir nişan gibi. Onlar kartal tüyü takınırlardı. Bu, dilberin zülfü sevdasında ahı başından eksik olmaktan sakınırdı. Onlar burmalı nacak sokunurdu. Onlar Ok Meydanında ok atarlardı; bu, yay kaşlıların vasfında hayaller bulmak için nice oklar atardı. Şimdi bu bir yeniçeri şairidir. Hâ demek ki sadece mesele okumakla olmuyor. Zaten rahmetli hocam Fuad Köprülü'nün bir sözü vardır bize. Şair olmaya gelmişseniz, şimdiden fakülteyi bırakın! Şiirin başka tarafları ile meşgul olunuz!

Bunların içerisinde daha başkaları da var; ben onların hepsini buraya koymak istemiyorum, yalnız bir tanesinde duracağım. O, Edirneli Nazmi isminde bir yeniçeri şairidir. Edirneli Nazmi türlü bakımlardan bizim edebiyatımızda yeri olan, anılması gereken bir şair. Bir nazireler mecmuası var, yani bir şair bir şiir yazıyor, herkesin hoşuna gidiyor, zamanın bütün şairleri, daha sonrakilere de ona nazireler yazıyor. Bunları toplamış, sayısı üç bin. Nazireler ve ona nazire yazanlar. Şimdi ben üç bin şiire ve onları yazanlara bakıyorum; arkama dönüyorum, göremiyorum neredeler. Ben üç bin şiir okudum mu, zannetmiyorum. O üç bin tane şiir topluyor. Kendi yazdığı şiirler başka, bunların içinde, ayrıca 286 manzume var. Hiçbirinde Arapça, Farsça bir kelime yok. Biz bunun ardındayız, bunun üzerinde çalışmalar yapıyoruz, savaşlar veriyoruz.

Geldik Nazmi'nin Türkçe divanından alınmış bir parçaya. Bu şiirlerin adı Türki-i basit. Ne var orada, söyleyeceğim, sevgilinin, yarinin enegi, bir elma; *elma* demiyor o, *alma* diyor. Çünkü buna Kastamonu *alma* diyor, Anadolu *alma* diyor. Sevgilim diyor ki bana adımı alma. Sonra ne yaptım onu ben. Yarımi öpmek isterim, bana der ki alma. Şimdi ben bu gün Kastamonu'da yaşamayıydım, gençliğim orada geçmeseydi, bu şiirde geçen kelimelerin çoğunu anlamayacaktım.

Nazmi'nin bu müstezadından birkaç dize okuduktan sonra bu konuda söylenecek sözler olacaktır:

*Yendek bana der ol eñegi gül gibi alma
Adım dile alma!*

*Benzim sararup olduğı ol nite ki ayva
Hey neyleyim eyvâ!*

*Yendek bana kınnuşlar edüp ol gözü güzel
Verüp elime el*

*Sunup dudağın ağzuma der gel berü em mâ!
Pes yine der umma!*

Bu şiir baştan başa Türkçe sözlerle yazılmıştır, ama sözlüğe bakmadan anlayan beri gelsin. Yendek “daima” demektir.. Eñek “çene” demektir. Çene, divan şiirinde, nedense hep “elma”ya benzetilmiştir. Hele son dizedeki “gel berü em mâ” daki “mâ” yı sözlüklerde bulamadığımız gibi, Kastamonu’da doğup büyüme birinden işitmeden yahut ona sormadan da çıkaramazsınız. Bu, birine bir şey uzattığınızda söylenen bir sözdür: “nah, al işte, na” demektir. Mesele şiirin dilinde, hangi dilde yazıldığında değil. Bir başka deyişle, kelimelerde değil, sözlükte değil. Sözlükte karşılığını bulursunuz kelimenin, yine de mânasını çıkaramazsınız.

Şimdi bu esnaf şairleri ayrıca, devam ediyorum, esnaf şairler var. Bunların hangi sanatı işledikleri, aldıkları mahlaslardan bellidir. Siyâbî, diyoruz, adı Siyâbîyse. Şimdi benim müdafaama gerek olmayan bir tarafını söyleyeceğim bu Hadîbî’nin, bu terzidir. Hadîbî, demirci, bildiğiniz demirci yani. Manzum Osmanlı tarihi yazmış bu şair. Ve diyorlar ki ona “sen bu kadar bilgiyle neden devlet kapısına intisap etmiyorsun?”. Ben hürriyetimi değışmem diye karşılık veriyor. Yani bir yandan bunların dilleri, şairlikleri kadar karakterlerini görüyoruz. Ben hürriyetimi değışmem. Bunların çoğu hemen âmîlik ve ümmilikle meşhur. Yani anadan doğma cahil bunların çoğu. Ama şairler. Kimisi bunların, sanatlarını söylüyorum, ipekçi, ipek ticareti yapıyor; kimisi manifaturacı, bez alıp satıyor. Kimisi helvacı, kimisi şekerçi. Bu şekerçi nasıl şair olmuş. Şekerçi, Hacı Bekir veya bir başkası.

Ahmet Paşa tarihte şairlerin beyni, başı sayılıyor o devirde. Şeker almaya gidiyor, bakıyor ki şiire hevesi var adamın, sahip çıkıyor. Ve ondan sonra ama gene şeker dökücüsü diyorlar bunlar, döktüğü şekerlerle türlü şekiller yapıyor. Ne yapıyor, borazan mı yapıyor, tüfek mi yapıyor, kılıç mı yapıyor. Bunları döküyor adam, bakıyor musahip Paşa da şekerden şekiller yapan tarafından kapılmış, ama şiirlere döktüğü şekerler kadar tatlıdır.

Bir Nasûhi var, aktar bu. Bildiğimiz aktar. Yani onun Mısır Çarşısında bir dükkânı vardır demektir bunun mânası. Adamın dükkânı parfümeri dükkânı gibi, hani var ya pahalı parfümeri dükkânları, onun gibi. Sonra işi şerbete döküyor, şerbet diyorsak hemen ağzımız tatlanmasın. Bir köşede şişeler var,

onlardan bir yandan, esrar satıyor bir yandan; çünkü o devirde esrar yasak değil. Belki o kadar büyük bir tehlikesi yoktu. Fakat bu aktar otları tanımakta, onlardan ilâç yapmakta, onlardan şerbet yapmakta. Bu, birtakım maddeleri tanımakta, âdetâ zamanın İbni Baytar'ı gibidir. Şimdi bu şairden ne yapalım biz, bu kadar. Ne hekimbaşılık tahsili var ama bu ilâçların, otların içersinde yetişmiş, bu şerbetleri yapmış, satmış ama satarken bunun gayesi hastaları iyi etmek değil aslında, fakat görmüş ki bu adam bunları tanıyor, başhekim olmuş.

Dahası var, kimisi hanende bunların, kimisi mukallit, bu işe başlamış, sonra Arabistan'a gitmiş, sonra mukallit olmuş. Şimdi çok sıkı durmak lâzım galiba. İki tane cambaz var, efendim. Bildiğimiz cambaz, ipte oynayan cambaz, ama şair. İlk defa diyor ip üzerinde zincirle oynamayı bu icat etmiştir. Ama şiirlerini de hiçbir zaman yabana atmıyor. Başta dediğim gibi, bu şairlerin şiirleri ille de Bakî ayarında, Fuzulî ayarında diye almıyorum ben; ama şiirin bir tutku olduğunu ve bu yolda askerliğini bıraktığını; sanatını bıraktığını; hocalığını bıraktığını; çoğu bunların talebeyken bırakmışlar okumayı, şairliğe dönmüşler. Yani şairlik o tarihte bir ayrı meslek.

Şimdi asıl dayandığım nokta şu. Şu üç kişi. Bunların hiç mi hiç okuması yazması yok. Yani kara cahil bunlar, ama şair. Kara cahil, ama şair. Bir insanı kültürlü seviyeye çıkaracak olan ne varsa onların hiçbirinden nasibi yok bunların. Ümmilik ve âmilik ile şöhretleri buradan geliyor. Ama şair adam, doğuştan şair. Ve o kadar güzel şiirler yazıyor ki, okumasına yazmasına hacet yok. O bakımdan hem bunun şiirlerine itiraz ediyor arkadaşları; alaycılar var ya. Burada şu hata var, burada şu yanlış var, burada şu kafiye bozuk, vezin bozuk filân diyorlar. Farkında değil; neyin farkında değil: Bozuk olmadığını farkında değil. Bozukluğunun farkında olsa, olmasa o başka mesele. Ama demek ki bu, konuşma yaşına gelmiş gibi bir şiir söylüyor; vezni yerinde, kafiyesi yerinde, yazıyor; ama doğrusu nerede, eğrisi nerede, onun farkında değil. Bir tabii istidadın neticesi. Sonra yine bir ümmî ve âmi var, şair; bu Nabî adında bir şair. Bunun okuduğu, okumadığı belli değil. Rivayete göre Arap harflerini okumuş. Diğer bir rivayete göre Kuran'ın son dört sûresinden, dördüncüye kadar okumuş, öğrenmiş. Geri tarafı yok. Ama şairlik istidadı bakımından da üzerine yok.

Şimdi bunların daha üstünde, bunların, hatta okumuş yazmış gibi olan birine geliyoruz, Enverî bu şair. Bu Enverî sûzanger. Ben bunun için İngilizce lügatlere baktım, Türkçe lügatlere baktım, işin içinden çıkamadım. Hanıma sordum, bu ne diye, ama o İngilizcesinden değil de ne olabileceğini kestirdi. Bu, hanım arkadaşlar gayet iyi bilecekler, yorganlara kapitone yapan yorgancı. Öyle bir sanatı var. El işleri, nakış yapıyor. Kanaviçe işliyor. Böyle bir adam. Yani nakış, iğnesiyle türlü nakışlar yapabilen bir adam bu. Okumaz yazmaz bu adam. Diyor ki Âşık Çelebi, elifi doğruluğundan tanırdı, kef harfini eğriliğinden tanırdı. Yani ne harfi bu belli değil, ama bunda nokta var, bunda nokta

yok derdi, o kadar. Ama şairlik bakımından okur yazar arkadaşlarının hiçbir zaman gerisinde değil.

Bir de kumbaracımız var. Yani maytaplar yapıyor bu. Padişahın sarayında kumbaracı. Şimdi görüyoruz ya günün tekniğinde yapılan maytapları biz. Çıkıyor türlü renklerde yıldızlara dağılıyor filân. Bunu yapıyor bu adam. Yok bunun üstüne. Bir yandan şair, bir yandan da bu sanatı var. Ve padişahın sarayında has kumbaracıbaşı. Ne oluyor ama? Bir gün daha mükemmel, daha gösterişli bir maytap yapmak istiyor o. Fitolin otu, nedir ot? Bu, topu veya füzeyi ateşlemek için kullanılan ilk barut. Şimdi geleceğim oraya, otu bilmiyoruz da. Divan edebiyatına takılıyoruz. Maalesef bu kıvılcım, bu şairin kendisini, evini, bütün şiirlerini, divanını ve evinde ne var ne yok, hepsini yakıyor. Ona bu gün biz hâlâ üzülüyoruz. Şöyle bir adam, elifi görse mertek zannedecek bir adam şair, divanı var ve biz ondan mahrumuz. Neydi acaba, bu gün elimizde olsaydı, mukayese edecektik. Bir tek şiiri kalmış elimizde onun.

Bütün bunlar bize ister divan edebiyatı, ister halk edebiyatı, isterse adları kitaba geçmemiş olan halkın içinden yetişmiş, mani söyleyen, ağıt söyleyen şairler hepsi birden bir sofranın etrafında toplanmış bulunuyorlar, benim kanaatimce.

Şimdi bunun bir ortak tarafına geliyorum. O da güzellik anlayışıdır. Divan şairi güzeli ayrı, halk şairi ayrı, anneler ayrı, gelinler ayrı, kaynanalar ayrı. Bu, ne ortak güzellik anlayışıdır bizim masallarımızda ve hikâyelerimizde, destanlarımızda, hatta bu gün hâlâ hayatta olan birtakım görenekler, âdetler var. Anne oğlunu evlendirmek için etrafına konu komşuyu topluyor, kız görmeye gidiyor. Beğendik kıızı. Nasıl anlatacak ahablarına, eve geldiği zaman görümcelere, ablalara nasıl anlatacak? Şöyle anlatılacak. Yani bunun reçetesini yaptığımız zaman bize âdeta divan şairi olsun, halk şairi olsun, masallarımız, hikâyelerimiz olsun aynı güzeli anlatıyorlar, tek bir güzel var, tek resim onu anlatıyorlar gibi. Halbuki öyle değil.

Neden öyle değil ve neden öyle? Şundan ötürü öyle. Şimdi bakıyoruz güzeli nasıl anlatıyor o. Badem gözlü, çekik gözlü o beğendiğimiz kız. Çatık ve keman kaşlı. Şimdi zannettim ki bu günün hanımları daha güzel olmanın yollarını buldular. Onlar da aynı şeyi kullanıyorlar. Çatık kaşlı makbul. Arasını boyuyor. Boyuyor da boya belli değil. Kaşının renginde boyuyor, kaşının siyahlığında boyuyor. Çatık kaş veya çatma kaşlı. Yani iki kaş birleştiren. Yahut kalemçilerin çaldığı kalem kaşlı. Selvi gibi, fidan gibi uzun boylu; saç simsiyah daima. Ağız hokka gibi, küçük yani. Dede Korkut hikâyelerinde "*koşa badem sığmayan dar ağızlum*" diye geçiyor. Sonra dudak kiraz gibi, mercan gibi, kırmızı yanak güz elması gibi, Dede Korkut'ta. Güz elmasındaki elmanın bir tarafı pembeleşir, kızarır. Onu hâlâ da bilmem, ama bizim evde işittim ben onu: gül tırnak ve karanfil tırnak, iki çeşit tırnak var. Belki bilen arkadaşlarımız

vardır. Hangisi daha güzel bilmiyorum, mademki biri güldür, biri karanfildir, ikisi de güzeldir. İnce ve karınca belli. Karıncanın beli var mı, yok mu, belli değildir. Şimdi orada bir tek müstesna var, Nedim'in bir koşmasında biz bir defa olarak bütün divan edebiyatında mavi gözlü bir güzelle karşılaşırız. O da bir koşmasında. Diğer tarafta bütün kızlar siyah gözlü. Bir defa Güzel Sanatlar Akademisinde bir talebem eksik sınıfta, bir kız talebem. Nerede bu diye sordum; adını bilmiyorum diye sordum. Şimdi öbür kız arkadaşları söylüyorlar sarı saçlı, siyah saçlı, şöyle böyle. Kızım, dedim, hiç o boyalardan bahsetmeyin bana; çünkü her gün biri değişiyor.

Bütün bunlar divan edebiyatında bu. Ama anlatıştan anlatışa fark var. Şimdi bütün kızlarımız bu gün söylese ki kısa saçlıdır ve diyor ki Necati, bir yandan benim bahtı siyahım, kara bahtım, bir yandan bunun kara saçları beni ayakları altına aldılar. Bu hayali biz gözümüzün önüne getiremedikçe bu divan edebiyatı mânasız bir şey olur. Ne diyor Necati? Hiç merak etmeyin, gönlünüz sizden gittimi divan edebiyatındaki sevginizin saçlarındadır. Elinizle koymuş gibi bulursunuz onu. Çünkü bu zülf-i siyah topuklara dökülüyor. Gönlümüz de orada olduğuna göre oraya dökülüp orada çiğneniyor. Yani bu ille de bunun adını çoğumuza yabancı olan televizyondan duyduğumuz isimleri kullanmıyorum. Bunu söylemek için bu hayali şair Necati bize takdim ediyor. Bunlar bizim hayal gücümüze bağlıdır.

Âkif'in bizim dilimize katkısını ben ileri atarken bunları kastediyorum. Yani halkın kullandığı tabirleri kullanıyor. İster misiniz size soğan hikâyesini anlatayım. İki paşa canları sıkılıyor, oyun oynamak istiyorlar. Beç hokkası diye bir oyun tahtası var. Uşağı çağırıyorlar, diyorlar ki, git komşu paşadan Beç hokkasını al, gel. Uşak gitti gelmez, neden sonra elinde beş okka soğanla döner. Paşa hayretle sorar: Haydi "beş"i "Beç"den, "okka"yı "hokka"dan aldın, ya soğanı nereden aldın? Cevap şu: Bakkaldan! Şiirden anlamak, biraz da Beç hokkası ile "beş okka soğanı" ayırt etmeye bağlıdır.

Şimdi son olarak dile geldi bir soru! Bence bu başka bir konudur. Biz bunu anlamıyoruz, o halde bizim değil. Senin anlamadığın o değil ki. Sen o dili ne yapsan anlayamazsın, şairin kullandığı dili. Neden, o dile o kendi mânasını katmış. Kendi hayalini anlatmak için kullanmış o dili. İlle de sen her divan şairini, her şiiri açtığın zaman oradaki her kelime senin sözlükte bulduğun kelime olmaz.

Sözlük denilen şey sabit. Şair onu alır, canlandırır. Ona ayrı bir mâna verir. Şimdi "insan" kelimesi için sözlük ne diyecek size? Anlatacak. İnsanı anlatacak: Yaratık. Ama siz bir şiir yazar da bir insan dersiniz bunun lügatte mânası yok. Onun oradaki anlamı şairin verdiği mânadır ancak. Bizim bildiğimiz etten kemikten ibaret yaratıktan ibaret saymıyor insanı o. O başka bir şey söylemek istiyor. Şairin dilinde biz birtakım başka şeyler bulursak sebebi bu-

dur. Bunun anahtarı, bu şiiri anlamamanın anahtarı sözcüklerden, kelimelerden ibaret değildir. Şimdi sevmiyorum, ama söylemek istiyorum, gün yapıyoruz biz, haftalar yapıyoruz şairlerimize. Yakında işte Mehmet Âkif'e yaptık. Kaç tane yanlış buluyoruz biz Mehmet Âkif'i anlatmak isteyenlerde. Demek ki Mehmet Âkif gibi bizim olmuş, İstiklâl Marşının sahibini anlamakta biz hâlâ güçlük çekiyoruz. Ne diyor? "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar!" "Ulusun korkma nasıl böyle bir imanı boğar? Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar!" Bunları biz hâlâ bu gün tek dişi kalmış canavarı domuz sürüsünden yalnız dişisi kalmış anlamına alıyoruz. Olmaz. Onun için başka bir cihet, bunların üzerinde oradan buradan konuşurken bizim kendimizi çok kontrol altında tutmamız gerekiyor.

Demin paşama arz ettiğim gibi, anlamamanın yolu önce anlamadığımı anlamaktır. Ben burada bir şey anlamıyorum dersen anlamamanın çaresine bakarsın, ama anlıyorum dersen neye bakacaksın? Yanlışlar devam eder gider. Böyle yaptığımız zaman, yani bu sözlüklere bakıp da şiirleri anlamak için bir yol aradığımız zaman benim kanaatimce şairin payını lütfen ayıralım. Hem şair kayboluyor, hem biz kayboluyoruz. Onun için hangi devir kelimesi, memleketimizin hangi köşesi olursa olsun biz bunları bu bakımdan acaba altında hangi mânalar yatıyor diye sorup anlamadıkça şiiri anlayacağımızı zannetmiyorum. Bu dil de, bize kılavuz olacak dil, şairin kullandığı dildir. Nerede, hangi mânada kullanmış bunu. Benim kanaatimce bu böyledir. Geçmişte böyledir. Gelecekte de böyle olacaktır.

Bunu, milletin tarihinden ve ondan kaynaklandığından söz ederken onlardan gelen yaşlılardan söyledik. İşte bu gün karnım Höt Dağı gibi şişti. Ne oldu yani? Benim onu sormadığım kimse kalmadı. Hiçbir cevap alamadım doğru dürüst. İşe yarar bir cevap alamadım. Kimisi Uhut dağı dedi, kimisi Uhut dağında şişlik filân olmadı ki bu Uhut dağı olsun, dedi. Çocuklara dedim ki, çocuklar lütfen bunu annelerinize, babalarınıza soracaksınız, ninelerinize soracaksınız. Bir öğrencinin 45 yaşındaki kayın validesi: "Sen ne biçim talebesin yahu demiş. Bu kadarak şeyi bilmiyorsun. Yani Uygurlarda bin inanca, bu gün bizim dilimizde hâlâ yaşamakta olan Uygur menkabesine dayanıyor bu deyimim ucu.

Birkaç misal verip bitirmek istiyorum. Adnî var, Mahmut Paşa. Sadrazam şair diyor ki:

Ger suya bakmağıla bilineydi sırr-ı gayb

Adnî bakup yüzüne bilürdü dehanını

Şimdi eğer gaip, meydanda olmayan bir sır suya bakmakla bilinseydi... Ne anlayalım suya bakmakla. Çünkü efendim hâlâ suya bakan falcılar var. Sana söylüyor ne istiyorsun, mektup mu gelecek, mektup mu gidecek. Sınıf mı geçe-

ceksin. Ne anlayacaksın bunu bilmiyorsan sen, suya bakarak fal bakıldığını, gapten haber verildiğini. Biz bunu bilmiyoruz.

Geldik Fuzulî'ye.

Gül âteşin bir avuç hâksâra salup

Kül eylemiş, komuş adını bülbül-i şeydâ

Diyor ki gül, ateşini bir avuç toprağa salmış kül etmiş, o toprağın adını bülbül koymuş. Şimdi bülbül besleyenler yahut bülbül görenler bana söylesinler. Bülbül şu kadarlık bir yumak tüy; gülün dalında ötüyor. Onun için gül bu ateşini toprağa salmış, onu kül etmiş ve adını bülbül koymuş. Niye? Bülbülü tanıyacağız. Bülbülü tanımadan bunun anlamı yok.

Bir de yanlışlığımız hâlâ devam ediyor.

Perişan-hâlin oldum, sormadın hâl-i perişanım

Gamından derde düştüm, kılmadın tedbir-i dermanım.

Şimdi ben açıklamalarda görüyorum kitaplarda, bir eksik tarafı söyleyeyim size. Hayır, gördüğü o değil. Perişan-halini gördüm, benleri gördüm, benleri. Ordaki hâl noktalı bir harftir, püskürme benlerdir; eskinin bir süslenme yoludur.

Şimdi bir son beyit söyleyeyim Nedim'den. Nedim diyor ki bize Şehit Ali Paşa için yazdığı kasidede:

Tâ hükm-i ism-i pâki muizz ü müzîl müdam

İmanı, küfre hâlet-i mâh u ketan verir

Bu sadrazamın imanı, sağlam inancı, ay ışığının ve ketenin hâlini anlatıyor. Hadi anladık, ay ışığı iman olsun. Şimdi kız arkadaşlarım, lütfen annenize, babanıza, ninenize sorun. Neden keten çamaşırları ay ışığına sermezler? Çünkü ay ışığının keten bezini çürütme hassası vardır. Ey, bunu bilmeden, sen burada keteni biliyorsun, imanı biliyorsun. İşte benim demek istediğim bu: Milletın sahip olduğu nesi varsa, inanç mı, folklor mu, masal mı, din mi, onları bilmeden ne divan edebiyatını, ne halk edebiyatını anlayamıyoruz.

Çünkü halk edebiyatı bizim karşımıza çıkıyor da okuyor muyuz? Yoo. Leb değmez nedir? Dudakları birbirine değdirmeden söyleyeceksin şiiri, hem de içiçalen. Muamması var, bilmecesi var. Şu halde, bu şiiri bütün bir millete mal etmekten başka çare yok, anlamak için; çünkü onda da aynı şeyler var.

Şimdi galiba sonuna geldik için. Eski yeni şairlerimizin daha belirgin olarak halkımızın kültür kelimesinde toplayacağımız hazinesine sahip olmadıkça her divanın ilk sayfasını açar açmaz duraklayacağımızın önüne geçmemizin ça-

resi yoktur. Saz şairlerimiz de öyledir. Ben divan edebiyatının bir zamanlar toplumun her tabakasından insanının malı olduğuna inandığımı sözümün sonunda bir kez daha tekrarlıyorum. Ondaki bütün güçlüklerle katılıyorum. Zannetmeyin ki ben her güçlüğün içinden sıyrılıyorum. Sıyrılmıyorum, ama soruyorum ben.

Müsaade ederseniz sözümü toparlayacağım. Sınıfta Yunus'u okuyoruz. Yunus Emre'den bir parça okuyoruz. Ben hâlâ metinleri daha önce bakıp anlayıp anlamadığımı kontrol etmeden sınıfa girmem. O gün girmişim. Çünkü o günlerde herkes Yunus gibi yazalım sevdasında, iddiasında. Girdim sınıfa, karşıma "yumuldu göz, çekildi kaş" dizesi çıktı. Gözün yumulduğunu biliyorum ben, bir ölümden bahsediyor, ama çekildi kaş yok. Gayet rahatımdır o bakımdan, yani bilmediğim şeyleri çocuklara rahatça sorarım ben. İsterse onlar hoca bunu bilmedi desin. Evet, onu bilmedim. Onların söylemesine lüzum yok. Odaya gittik, 11 kişiyiz odada edebiyat hocası. Dedim ki Yunus'ta böyle bir şey geldi başıma. Ne dersiniz? Hiçbir edebiyatçı arkadaşım üstünde durmadı. Ben ikinci şubede dersim vardı, oraya gittim. Orada tekrarladım suali. Bir kızcağız çıktı, "Ben gördüm, dedi. Tesadüfen bir gün ölmekte olan insanın yanındaydım, bunun gözlerini yumdular ve kaşlarını düzelttiler." Şimdi Türkçe bu kelimeler. Gözün kapanması da, kaşın çekilmesi de Türkçe. Ama ne diyor Yunus? Çizdiği levha bizim için karanlık.

Evet, bunların karşısında bulduğum tek teselli şu. Müsaade ederseniz söyleyeyim. Bir şiiri anlamak hangi Türkçeyle yazılırsa yazılsın, herkesin harcı olmadığı meydandadır. Şimdilik bu kadar. Saygılarımla.